

סימן ל"ט

סוגיית ביטול הגט (לב ע"א)

א. דרכי ביטול הגט

תנן בריש פרק ד' דגיטין (לב ע"א):

השולח גט לאשתו והגיע בשליח, או ששלח אחריו שליח ואמר לו: 'גט שנתתי לך בטל הוא' – הרי זה בטל.

המושג "ביטול" מוכר לנו מדיני 'איסור והיתר' – ביטול בששים וביטול ברוב, ונחלקו שם¹ הראשונים האם מדובר בביטול ממשי, דהיינו שהדבר איננו קיים יותר, או שמא יש כאן ביטול הלכתי גרידא, הוה אומר שאנו מתעלמים מהדבר אף שהוא קיים במציאות.

נקדים ונאמר, שעל מנת ליצור אפשרות לגירושין, ישנם מספר תנאים:

א. רצון הבעל לגרש.

ב. כתיבת הגט על פי ציווי הבעל.

ג. כתיבת הגט בכשרות על כל דיניו (לשמה, בתלוש וכו').

אם כן, כשהבעל חוזר בו, הוא יכול לעשות זאת באחת משלוש דרכים:

א. לחזור בו מרצונו לגרש.

ב. לחזור בו מהציווי לכתוב את הגט.

ג. לגרום לפסול בכתיבת הגט.

בעניין רצונו של הבעל, פשיטא שיכול לחזור בו, ולומר שכעת אין רצונו לגרש. וכן לגבי הציווי על הכתיבה, שיכול לחזור בו ולומר 'אל תכתבו', כמו שמצאנו בגמרא בב"ב (עז ע"א), שיכול אדם לחזור בו מציוויו לכתוב שטר, כל עוד לא נכתב השטר.

¹ יעויין ביו"ד סי' קט, שם נחלקו הראשונים בדין יבש ביבש דבטל ברוב, אי בעינן לזרוק אחת מהחתיכות (רש"י) או דלמא סגי בלאכלם אחד-אחד (רשב"א), ויש אף מי שמתיר לאכול הכל בבת אחת (רא"ש). לכאורה, מחלוקתם היא האם ממש בטל האיסור או שמא אנו פשוט מתעלמים ממציאותו. וכך מצאנו בדין "אַחְרֵי רַבִּים לְהַטֹּת" (שמות כג, ב), שפוסקים לפי הרוב ומתעלמים מהמיעוט אף שהוא קיים.

ב. מהות הביטול באמירת 'בטל הוא'

בנידון משנתנו, המדברת על בעל שכתב גט לאשתו ואף שלחו אליה, אלא, שעתה הוא מתחרט ואומר "בטל הוא" – ישנן שתי אפשרויות להבנת העניין:

- א. גופו של גט מתבטל והרי הוא כחרס, וממילא אי אפשר לגרש.
- ב. הגט עצמו נשאר בתוקפו, אך הליך הגירושין נפסק על ידי ביטול השליחות, ומעתה אם יינתן הגט לאשה – הרי זה גט שלא נשלח על ידי הבעל, ואין כאן מעשה גירושין כלל.

ואם תאמר, הרי פשט לשון המשנה "גט שנתתי לך בטל הוא", מורה שעל גופו של גט אנו דנים, אין הדברים פשוטים כל כך, שהרי לקמן (לב ע"ב) שואלת הגמרא: "חוזר ומגרש בו או אינו חוזר ומגרש בו? רב נחמן אמר: חוזר ומגרש בו, ורב ששת אמר: אינו חוזר ומגרש בו". ואפשר להסביר את מחלוקתם בשני אופנים:

- א. רב נחמן סובר שאי אפשר לבטל גט לאחר שנכתב בכשרות, ועל כרחך המשנה מדברת על ביטול השליחות. לעומתו סובר רב ששת דשפיר אפשר לבטל את הגט עצמו, ובזה מדברת המשנה².
- ב. לכולי עלמא קיימת האפשרות לבטל את הגט עצמו, השאלה היא: מהי כוונת הבעל: רב נחמן סובר, שהבעל התכוון לבטל את השליחות ולא את גוף הגט, ולכן אם אחר כך חוזר הוא לרצונו הראשון לגרש את אשתו, שפיר יכול להשתמש בגט זה. אך רב ששת סובר, שכוונת הבעל היתה לבטל את הגט עצמו, ולכן אין אפשרות לעשות בו שימוש חוזר.

רש"י מסביר כך את שאלת הגמרא (ד"ה "או אינו"):

מי אמרינן בטל גיטא והוה ליה כחספא, או דילמא שליחותא דשליח הוא דבטיל ליה, עד דהדר ומשוי ליה שליח, אבל גיטא לא בטיל.

לכאורה, אפשר להבין בדברי רש"י הן כהצד הראשון והן כהצד השני, והדברים אינם חד-משמעיים.

אכן, לאחר שמכריעה הגמרא שהלכה כרב נחמן, היא מוסיפה ואומרת: "והכא (במשנתנו) נהי דבטליה לשליחותא דשליח, גיטא גופיה מי קא בטיל", ומפרש רש"י (ד"ה

² איתא בברייתא (לקמן ע"ב): "גט זה לא יועיל לא יתיר לא יעזיב לא ישלח ולא יגרש יהא חרס יהא כחרס – דבריו קיימין". אליבא דרב נחמן, גם ביטויים כמו "יהא חרס יהא כחרס" עניינם ביטול השליחות ולא ביטול גופו של גט, בעוד שלרב ששת הדברים כפשוטם, דכוונתו במילים הללו לבטל את הגט עצמו.

"והכא נה"י): "אבל גט שהוא בעין אינו נפסל". הרמב"ן בחידושו (לב ע"ב, ד"ה "נה"י) מוכיח מכאן, שרש"י סובר כצד א' שהזכרנו לעיל, שלא ניתן לבטל גט³.

ג. הסוגיא המקבילה בקידושין

אמנם, בסוגיא המקבילה בקידושין⁴ ישנה גירסא שונה, דאיתא התם:

וכן האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום, ובא אחר וקידשה בתוך שלשים יום – מקודשת לשני, בת ישראל לכהן תאכל בתרומה וכו'. לא בא אחר וקידשה, וחזרה בה, מהו? רבי יוחנן אמר: חוזרת, אתי דיבור ומבטל דיבור; ריש לקיש אמר: אינה חוזרת, לא אתי דיבור ומבטל דיבור... איתיביה רבי יוחנן לר"ל: השולח גט לאשתו, והגיע בשליח או ששלח אחריו שליח, ואמר לו 'גט שנתתי לך בטל הוא' – הרי זה בטל, תיובתא דר"ל? תיובתא! והילכתא כוותיה דר"י ואפילו בקמייתא. ואע"ג דאיכא למימר: שאני נתינת מעות ליד אשה דכמעשה דמי, אפילו הכי אתי דיבור ומבטל דיבור. קשיא הילכתא אהילכתא! אמרת: הילכתא כרבי יוחנן, וקיימא לן: הילכתא כרב נחמן, דאיבעיא להו: מהו שיחזור ויגרש בו? רב נחמן אמר: חוזר ומגרש בו, רב ששת אמר: אינו חוזר ומגרש בו, וקיימא לן: הילכתא כותיה דרב נחמן! נהי דבטליה מתורת שליח, מתורת גט לא בטליה.

הסוגיא דנה באדם שנתן לאשה כסף קידושין, ואמר שתהא מקודשת לו לאחר שלושים יום. הדין הוא שהקידושין יחולו מיום השלושים והלאה (ולא למפרע מיום נתינת המעות).

נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש האם האשה יכולה לחזור בה מהסכמתה להתקדש לו, לפני שהגיע יום השלושים: רבי יוחנן סובר שיכולה לחזור בה, וריש לקיש סובר שאינה יכולה לחזור בה. טעמו של רבי יוחנן הוא שיש בכוחו של דיבור (האחרון, שמסרבת להתקדש) לבטל דיבור (הראשון שהסכימה להתקדש), ואילו ריש לקיש סובר שנתנית המעות הרי זה מעשה ולא דיבור, ולא אתי דיבור ומבטל מעשה. להלכה נפסק כרבי יוחנן שדיבורה האחרון מבטל את דיבורה הראשון, ולכן לא יחולו הקידושין.

על כך מקשה הגמרא מהא דרב נחמן, שהלכה כמותו בסוגיא הנ"ל של ביטול הגט, דשפיר יכול לחזור ולגרש בו. משמע שדבורו לא מבטל את האפשרות לגרש? מתרצת הגמרא: "נהי דבטליה מתורת שליח, מתורת גט לא בטליה". כלומר, מעיקר הדין

³ וכן דעת הרמב"ן עצמו, הרשב"א, הרא"ש, הר"ן, ורבינו קרשקש.

⁴ משנה נח ע"ב, ובגמרא נט ע"א-ע"ב.

אפשר לבטל את הגט, אלא שבמקרה זה ביטל דווקא את השליחות ולא את הגט. וכן פסקו **התוספות** בגיטין (לב ע"ב, ד"ה "התם") **הרמב"ם** (פ"ו מהל' גירושין הכ"א) ו**הריטב"א** (שם, בחידושים מכתב-יד).

ד. כיצד דיבורו של הבעל מבטל מעשה

השאלה הבסיסית על שיטת הרמב"ם וסיעתו היא, כיצד אפשר לבטל דבר שנעשה ונתקיים כדת וכדין? הרי לכולי עלמא אין בכוחו של דיבור לבטל מעשה? ובלשונו של הרמב"ן:

שכיון שנכתב ונחתם לשמה – על כרחך כשר הוא להתגרש בו. למה זה דומה? למי שכתב ספר תורה לשמו, וחזר ומבטל, שלא כל הימנו לפסול מה שנעשה כבר בהכשר. אי נמי, דמיא לכסף קדושין שאם אמרה 'חוזרני בי ולא אתקדש בכסף זה לעולם לפלוני' – שלא אמרה כלום, ואם חזרה וקבלה ממנו מקודשת.

תוספות מתרצים (שם) שצריכים לומר שעדיין לא נגמר המעשה עד שעת נתינה.

ונראה להסביר כך: כל תהליך הגירושין מורכב מכתובת הגט ונתינתו לאישה, והכל צריך להיות לשמה. וכשם שאם באמצע כתיבת הגט הבעל חוזר בו ואינו רוצה להמשיך את הכתיבה, אז הגט חספא בעלמא, כך גם כל עוד לא ניתן הגט אזי עדיין לא הסתיים כל התהליך, וממילא יכול לבטל הגט בדיבור.

ואפשר להביא לכך ראיה מהא דתנן לקמן בפרק בתרא (פו ע"ב):

שנים ששלחו שני גיטין שוין ונתערבו, נותן שניהם לזו ושניהם לזו. לפיכך, אבד אחד מהן – הרי השני בטל.

כלומר, שני אנשים ששמותיהם ושמות נשיהם זהים שלחו כל אחד גט לאשתו, ונתערבו הגיטין, ואין אנו יודעים איזה גט של איזו אשה – יתנו לכל אשה את שני הגיטין, ונמצאת כל אשה מקבלת את הגט שלה.

ובגמרא לאחר מכן מובא (שם):

מאן תנא? אמר רבי ירמיה: דלא כרבי אלעזר, דאי רבי אלעזר, כיון דאמר עדי מסירה כרתי, הא לא ידעי בהי מינייהו קא מגרשה. אביי אמר: אפילו תימא רבי אלעזר, אימא דבעי רבי אלעזר - כתיבה לשמה, נתינה לשמה מי בעי?

ידועה מחלוקתם של רבי מאיר ורבי אלעזר, אי בעינן כתיבת הגט לשמה של האשה או דווקא חתימת העדים לשמה, וכן האם דווקא עדי מסירה כרתי או שמא עדי חתימה כרתי. רבי ירמיה סובר שמשנתנו היא דווקא אליבא דרבי מאיר שאינו מצריך

עדי מסירה, אך רבי אלעזר אין תועלת בנתינת שני הגיטין לכל אחת מפני שעדי המסירה צריכים לדעת באיזה גט היא מתגרשת.

ומסביר רש"י:

הא לא ידעי – עדי מסירה בהי מינייה ומיגרשא, ואין זו נתינה לשמה מבוררת, ורבי אלעזר כיון דחתימה לשמה לא בעי על כרחיך לשמה דכתיב בקרא א'כתב ונתן' קאי.

דהיינו, הדין של 'לשמה' לא נאמר על הכתיבה בלבד אלא גם על הנתינה. ממילא, כל עוד לא הגיע הגט ליד האשה, עדיין לא הסתיים תהליך עשייתו, ועדיין יכול הבעל לחזור בו מה'לשמה'.

אך קשה, הרי אביי חולק על רבי ירמיה, וסובר שהמשנה היא גם אליבא דרבי אלעזר, דלא בעינן כלל נתינה לשמה?

אמנם, להרמב"ן וסיעתו לא קשיא מידי, דלשיטתם שאי אפשר לבטל את גופו של הגט, אין אנו נזקקים לומר שהנתינה היא חלק מתהליך עשיית הגט, וממילא אין צורך לומר דבעינן נתינה לשמה.

אך הרמב"ם (פ"ג מהל' גירושין ה"ב) פסק משנה זו כלשונה, ומשמע דסבירא ליה שהיא להלכה, והרי קיימא לן שהלכה כרבי אלעזר בגיטין⁵. ממילא יוצא שהוא סובר, שאין דין של לשמה בנתינת הגט, ואין הנתינה חלק מתהליך עשיית הגט?

אם כן, לפי הרמב"ם, חזרנו לשאלה דלעיל – כיצד אפשר לבטל גט שכבר נכתב בכשרות? וצ"ע.

אבל על התוספות אין כל כך קושיא, דאפשר לומר שהם לא פוסקים להלכה את משנת "שני גיטין שנתערבו". ואכן, לעיל (ד ע"ב, ד"ה "דקיימא") מביאים תוספות ראיה מדברי רבי ירמיה, לכך שלשיטת רבי אלעזר אם אין עדי מסירה – אינה מגורשת, אפילו אם יש עדי חתימה. דרבי ירמיה סובר שלדעת רבי אלעזר אי אפשר לתת את שני הגיטין לשתי הנשים, מפני שעדי המסירה אינם יודעים איזה גט שייך לאיזו אשה. ולכאורה מה הראיה? הרי לפי אביי רבי אלעזר מכשיר נתינת שני הגיטין לכל אחת אע"פ שהוא סובר שעדי מסירה כרתי? אלא, שתוספות כנראה פוסקים כרבי ירמיה, ואז שפיר קי"ל דבעינן גם נתינה לשמה, ומובן איך אפשר לבטל את הגט עצמו אף שכבר נכתב אך עדיין לא נמסר.

⁵ כלומר, אם הרמב"ם היה מכריע כרבי ירמיה, שמשנה זו היא בשיטת רבי מאיר, אזי לא היה פוסק אותה להלכה מפני שלא קי"ל כרבי מאיר.